

VERZAMELD WERK

BEGELEIDINGSCOMMISSIE

Prof. dr. W.J. van Asselt †
Prof. dr. G. van den Brink (voorzitter)
Dr. P. van den Heuvel
Drs. ir. T. Jacobs
Prof. dr. G.G. de Kruijf †
Prof. dr. F.A. van Lieburg
Dr. B. Plaisier
Drs. J. Stelwagen
Dr. J.P. de Vries

Dr. A.A. van Ruler

Verzameld Werk

Deel 6B

Cultuur, samenleving, politiek, onderwijs

bezorgd door
Dr. D. van Keulen

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

De uitgave van het *Verzameld Werk* van dr. A.A. van Ruler is mede mogelijk door:

Confessionele Vereniging
Maatschappij van Welstand
Stichting Aanpakken
Stichting “Ad Pias Causas”
Stichting Dr. Hendrik Muller’s Vaderlandsch Fonds
Stichting Van Eijkfonds
Stichting Pro Religione et Libertate
Stichting Zonneweelde
Studiefonds Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland
Vereeniging tot Uitgave van Gereformeerde Geschriften

Deze band is in het bijzonder mogelijk gemaakt door:
Stichting Jagtspoelfonds

www.uitgeverijboekencentrum.nl
www.tukampen.nl
www.aavanruler.nl

Vormgeving omslag: Studio Anton Sinke (www.antonsinke.nl)
Vormgeving binnenwerk: Dirk van Keulen

ISBN 978 90 239 7087 3
NUR 700

© 2016 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

INLEIDING	11
1. Christen, cultuur en samenleving	11
1.1 <i>Het Nederlands Gesprek Centrum</i>	11
1.2 <i>Achtergronden van het herderlijk schrijven</i>	17
1.3 <i>Christendom/protestantisme en cultuur</i>	25
1.4 <i>Het communisme</i>	27
2. Nederland, Protestantisme, Europa, het Westen	30
3. Kerk en staat	37
3.1 <i>Een vroege interesse</i>	37
3.2 <i>Bijbelse fundering</i>	39
3.3 <i>Artikel 16 van ‘Fundamenten en Perspectieven’</i>	40
3.4 <i>Enkele latere teksten over aspecten van de verhouding tussen kerk en staat</i>	42
3.5 <i>(Ambts)gebed</i>	44
4. Kerk en politiek	44
4.1 <i>Politiek is een heilige zaak</i>	45
4.2 <i>Een ommezwaai met betrekking tot de democratie en politieke partijen</i>	45
4.3 <i>Evangelische radicaliteit in de politiek</i>	47
4.4 <i>De politieke verantwoordelijkheid van de kerk</i>	48
5. De Protestantse Unie	49
5.1 <i>Het ontstaan van de Protestantse Unie</i>	49
5.2 <i>Het echec van de parlementsverkiezingen van 1946</i>	56
5.3 <i>Van Rulers betrokkenheid bij de Protestantse Unie na de verkiezingen van 1946</i>	73
6. Christendom en humanisme	81
7. Opvoeding en onderwijs	90
8. Commentaar bij de tijd	101
8.1 <i>Bij gebeurtenissen binnen de koninklijke familie</i>	101
8.2 <i>De wederopbouw van de Nederlandse samenleving na de Tweede Wereldoorlog</i>	102
8.3 <i>Herdenken</i>	106
8.4 <i>Processieverbod</i>	107
8.5 <i>De jaren zestig</i>	112

* *
*

1. CHRISTEN, CULTUUR EN SAMENLEVING

De culturele taak van de overheid	116
Achtergronden van het herderlijk schrijven	123
Personalisme – democratie – verzuiling	182
Gestaltwerdung Christi in der Welt	186
De christen en de cultuur	224
Gerechtigheid en wet	234
Het gesprek	242
Het gesprek in de Nederlandse samenleving	247
Protestantisme en cultuur	257
Het communisme als stimulans voor ons christen-zijn	275
De verhouding van de christelijke religie en de cultuur	281
De nood van de ongelovige	292

2. NEDERLAND, PROTESTANTISME, EUROPA, HET WESTEN

Is Nederland een protestantse natie?	298
Taak en toekomst van het protestantisme in Nederland	304
De christen en de eenheid van Europa	311
De waarden van het Westen	314
Waarom nu juist het christendom – in Európa, nú?	319

3. KERK EN STAAT

Kerk en staat	326

De staat in het Oude en Nieuwe Testament	355
Bijbel, staat en kerk	458
De staat in verband met artikel 16 van Fundamenten en Perspectieven van Belijden	478
[Romeinen 13:1-7]	499
Principiële en historische aspecten van de verhouding tussen kerk en overheid	502
De verhouding tussen kerk en staat	517
Die prinzipielle, geistliche Bedeutung der Frage nach dem Verhältnis zwischen Kirche und Staat	530
De structuurverandering in de verhouding van kerk en overheid	545
Het ambtsgebed in gemeenteraden	559
Openen en sluiten met gebed	572
4. KERK EN POLITIEK	
Christen en burger	576
De kerk spreekt over de politiek	579
Christendom, kerk en politiek	589
Bestaansrecht van christelijke politieke partijen	593
Kerk en politiek	614
Evangelische radicaliteit in de politiek	619
5. PROTESTANTSE UNIE	
Wat is het karakter van de Protestantse Unie?	624
Politiek is een heilige zaak	630
De Protestantse Unie (I)	643

Ons cultureel-sociaal program	646
Om kerk, volk en het Friese Christelijk-Historische beginsel	650
De doorbreking van het isolement	653
De gemeenschappelijke dienst van God	656
De Protestantse Unie (II)	660
Tevreden of bezorgd? Waarover?	662
De staat en de openbaring	663
De Vrije Natie	671
Onze grondlijnen	674
De staat en de geschiedenis	686
Apostolaat en theocratie	690
De voortgaande reformatie van het volk	693
Samenwonen als volk in verscheidenheid	697
6. CHRISTENDOM EN HUMANISME	
Christendom en humanisme (I)	712
Christendom en humanisme (II)	723
Christendom en humanisme (III)	736
De overheid in Nederland en het humanisme	744
Het moderne humanisme in de oude christenheid	764
Christendom en humanisme (IV)	766
De kijk van een katholiek-reformatorisch christen op het Humanistisch Verbond	769

Feest	927
De zin van het herdenken	930
Wij staan op wacht	933
De verhouding van herdenken en verwachten	935
Protestants standpunt ten aanzien van het processieverbod	940
De christelijke kijk op macht en vrijheid	945
Democratie en gezag	949
Houdt ook uw straat schoon	957
Gezag en geweld	960
Gezag en verantwoordelijkheid	965
De democratisering van de wilsfactor	968
Afkortingen	974
Register van namen	978

INLEIDING

Deze tweede band van het zesde deel van het *Verzameld Werk* van Van Ruler, die u nu in handen houdt, vormt onlosmakelijk een eenheid met de eerste band van het zesde deel. Beide banden hebben een verschillende ondertitel, respectievelijk: ‘De theocratie’ (6A) en ‘Cultuur, samenleving, politiek, onderwijs’ (6B). Dat geeft aan, dat de focus van beide verschillend is. Hebben in deel 6A alle teksten betrekking op de theocratie, in deel 6B is het perspectief breder. Dat neemt niet weg dat cultuur, samenleving, politiek en onderwijs ook in deel 6A volop aan de orde komen en dat de theocratie in deel 6B dikwijls impliciet of expliciet de achtergrond vormt van opstellen of lezingen.

De teksten van deze band zijn verdeeld over acht clusters, die nu in acht paragrafen nader worden ingeleid.

1. CHRISTEN, CULTUUR EN SAMENLEVING

Het eerste cluster van deze band omvat twaalf teksten, die zich laten onderbrengen onder de kop: ‘Christen, cultuur en samenleving’. De eerste, getiteld ‘De culturele taak van de overheid’, vloeit voort uit Van Rulers participatie aan het Nederlands Gesprek Centrum. Omdat dit cluster nog twee andere teksten bevat die daar betrekking op hebben, zal nu eerst bij dit instituut worden stilgestaan.

1.1 Het Nederlands Gesprek Centrum

Het Nederlands Gesprek Centrum (NGC), dat nog steeds bestaat,¹ is – nadat in de jaren 1947-1948 reeds is geëxperimenteerd² – in 1949 opgericht op initiatief van de pedagoog, filosoof en natuurkundige Ph.A. Kohnstamm (1875-1951).³ De eerste door het NGC uitgegeven brochure maakt duidelijk, dat ervaringen voor, tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog de aanleiding voor de oprichting vormen. Deze brochure begint namelijk met de zinnen:

‘De oorlog heeft Nederland naast veel kwaads ook goede dingen gebracht. In de strijd tegen de bezetter bestond een voor 1940 te vaak gemist contact tussen de personen en groepen behorend tot verschillende levensopvattingen. In

1. Zie voor informatie de website: www.nederlandsgesprekcentrum.nl.
2. *Wat wil het N.G.C.?*, s.l. s.a. [1949], 3 (Nederlands Gesprek Centrum Publicatie N° 1).
3. Philipp (later: Philip) Abraham Kohnstamm (1875-1951), Nederlands natuurkundige, filosoof en pedagoog; privaatchoort docent logica en kennisleer aan de Gemeente Universiteit te Amsterdam (1907); buitengewoon hoogleraar in de thermodynamica aan dezelfde universiteit (1908); bijzonder hoogleraar opvoedkunde vanwege de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (1918); van 1932-1939 was hij tevens buitengewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Omdat hij van Joodse afkomst was, werd hij in 1940 door de bezetter gedwongen zijn ambt neer te leggen. Na de bevrijding keerde hij terug om een jaar later met emeritaat te gaan. Kohnstamm geldt als de grondlegger van de empirische onderwijskunde in Nederland. Hij bekleedde verschillende maatschappelijke nevenfuncties (na de Tweede Wereldoorlog was hij bijvoorbeeld voorzitter van de onderwijscommissie van de PVDa).

de kampen⁴ en daarbuiten groeide vaak een waardering voor elkaar en een inzicht in de motieven en denkbeelden van de ander, dat voorheen onbekend was. Aan deze openheid denkt meer dan één soms met teleurgestelde verwondering terug en vraagt zich af, waarom dit thans niet meer, althans in veel mindere mate het geval is'.⁵

Een van de oorzaken daarvan is de bestuurlijke noodzaak om binnen korte tijd tot een voor zo veel mogelijk mensen en richtingen aanvaardbaar compromis te komen. Tot een werkelijk gesprek komt het daardoor niet. Zo'n gesprek heeft echter grote waarde:

'De confrontatie met anderen zal ieder der deelnemers dwingen zichzelf en zijn opvattingen te toetsen. Hij heeft zich in het gesprek met anderen niet alleen voor de ander, maar ook voor zichzelf te verantwoorden. Dat kan medebrengen, dat men een bepaalde mening wijzigt, het kan ook zijn dat men de waarde en juistheid van eigen standpunt zuiverder en dieper gaat zien. In beide gevallen wordt winst geboekt. Daarnaast biedt het gesprek de gelegenheid om elkanders standpunt, dat men over en weer dikwijls slechts uit de tweede of derde hand kent, scherper te zien en zo beter te ervaren wat men aan elkaar heeft. Ook dat is winst – voor de individuele groepen en voor het geheel'.⁶

Werkelijk gesprek kan dus leiden tot beter inzicht in en begrip voor ingenomen standpunten. Dit is van groot belang voor de cohesie binnen de Nederlandse samenleving. In de eerste jaren na de oprichting beperkt het NGC zich tot drie stromingen: de 'reformatorisch-christelijke, de rooms-katholieke en de humanistische, in hun diverse schakeringen'.⁷ De werkwijze van het NGC bestaat in het organiseren van gesprekskringen op verschillende niveaus: landelijke commissies (bestaand uit niet meer dan tien personen, die onder meer verantwoordelijk zijn voor uit te brengen publicaties), en regionale of lokale 'gesprekscentra' (bestaand uit ongeveer twintig personen, die rapporteren aan de landelijke commissies).⁸ Bij de oprichting van het NGC onderscheidt het Curatorium zes mogelijke thema's voor gesprek:⁹

1. Neutrale Staat?
2. De politieke partij en het parlementaire stelsel.
3. Radio.
4. Centralisatie of decentralisatie.
5. De vrouw in de moderne maatschappij.
6. Idealen van opvoeding.

Bij elk van deze zes thema's worden deelvragen onderscheiden. Zo noemt men onder het eerste thema de deelvragen: '1. Verhouding Kerk en Staat; 2. Verhouding Humanistisch Verbond en Staat, mede in verband met b.v. de geestelijke verzorging

4. In het bijzonder doelt men hier op de ervaringen opgedaan door een groep vooraanstaande Nederlanders, die tijdens de oorlog in gijzeling werden gehouden te Sint-Michiëlsgestel. Zie daarover later in deze inleiding, §5 (pag. 51v.).

5. *Wat wil het N.G.C.?*, 1.

6. *Wat wil het N.G.C.?*, 2.

7. *Wat wil het N.G.C.?*, 2.

8. *Wat wil het N.G.C.?*, 4.

9. *Wat wil het N.G.C.?*, 5v.

van militairen; 3. Culturele taak van de overheid; 4. Processievrijheid; 5. Crematievrijheid; 6. Zondagsviering; 7. Eed en belofte; 8. Vrijheid van meningsuiting; 9. Bescherming van goede zeden’.

Van Ruler is kort na de oprichting bij het NGC betrokken geraakt. Daarbij zal zijn functie als hoogleraar vanwege de Nederlandse Hervormde Kerk een rol hebben gespeeld. Tevens is niet ondenkbaar dat zijn promotor Th.L. Haitjema,¹⁰ die van het begin af aan zitting heeft gehad in het Curatorium van het NGC, zijn naam heeft genoemd als mogelijke participant. Van Ruler heeft, blijkens de aanduidingen ‘een oase in de woestijn’¹¹ en ‘onvolprezen Nederlands Gesprek Centrum’,¹² veel waardering voor het NGC gehad. Uit wat hijzelf over het NGC en de noodzaak van gesprek schrijft, blijkt dat hij van harte achter de doelstelling van dit instituut staat, al heeft hij ook vragen.¹³ Daarbij zal ook een rol hebben gespeeld, dat hij genoot van gesprek en discussie. Illustratief daarvoor is wat Puchinger opmerkt over de ‘Hilversumse theologenclub’,¹⁴ die vanaf 1941 maandelijks bijeenkwam in de pastorie aan de Elzenlaan 17 te Hilversum: ‘hij [Van Ruler; DvK] was tuk op commentaar, op reactie, desnoods op tegenspraak, als er maar respons was’.¹⁵

Van Ruler heeft van vier landelijke commissies deel uitgemaakt:¹⁶

1. In de eerste plaats de commissie ‘Neutrale Staat’. Andere leden van deze commissie zijn: B. van Bilsen O.F.M., I.A. Diepenhorst,¹⁷ F.J.F.M. Duynstee, Th.L. Haitjema, A.F. van Leeuwen S.J., A. Stempels (voorzitter), J.G. van der Ploeg (secretaris) en W.G. Vegting.¹⁸ Wanneer Stempels zich als gevolg van ziekte moet terugtrekken uit de commissie, neemt Haitjema de voorzittershamer over. Uit de door deze commissie samengestelde brochure *Staat en Cultuur* (1951) blijkt, dat men het er binnen de commissie over eens is, dat de begrippen ‘Staat’ en ‘neutraliteit’ te complex zijn om deze onmiddellijk in relatie tot elkaar te bespreken. Daarom besluit men om vanuit concrete vragen beide begrippen te benaderen. De commissie start met het begrip ‘neutraliteit’ en onderscheidt daar-

10. Theodorus Lambertus Haitjema (1888-1972), hervormd predikant te De Meern (1914), Hoogmade en Rijpwetering (1916) en Apeldoorn (1918-1923); hoogleraar vanwege de Nederlandse Hervormde Kerk aan de Rijksuniversiteit Groningen (1923-1959; geschiedenis van de Nederlandse Hervormde Kerk, dogmatiek en kerkrecht). Zie over hem: *BLGNP, Deel 6*, 107-110. Haitjema was een van de leermeesters van Van Ruler gedurende zijn studie theologie te Groningen. Tevens was hij in 1947 Van Rulers promotor.

11. Zie later in deze band, pag. 249.

12. Zie later in deze band, pag. 698; vgl. ook: A.A. van Ruler, ‘De vreugde van het ambt’, in: Archief Van Ruler, inventarisnummer I,445, pag. 6 (VW5B).

13. Zie later in deze band vooral pag. 247vv. Vgl. ook: A.A. van Ruler, *VW1*, 476.

14. Zie over de ‘Hilversumse theologenclub’: Dirk van Keulen, ‘Inleiding’, in: *VW1*, 30v.; id., ‘Inleiding’, in: *VW4A*, 104-106; en voor de samenstelling: id., ‘Inleiding’, in: *VW6A*, 9-11.

15. G. Puchinger, ‘Herinnering aan Van Ruler’, in: *GW 27/15* (15 oktober 1971), 82.

16. Ik heb het Nederlands Gesprek Centrum gevraagd na te gaan aan welke commissies Van Ruler heeft deelgenomen. Als antwoord kreeg ik dat dit niet meer viel te achterhalen. Op basis van gegevens in het Archief Van Ruler en publicaties van het NGC laat zich het volgende overzicht reconstrueren.

17. Enkele jaren eerder heeft Van Ruler zich diep gekwetst gevoeld door Diepenhorst. Zie daarover later in deze inleiding pag. 66-69. Blijkbaar heeft dit niet in de weg gestaan, dat beiden hebben deelgenomen aan de commissie ‘Neutrale Staat’.

18. Van Bilsen, Duynstee en Van Leeuwen zijn rooms-katholiek; Haitjema, Van der Ploeg en Van Ruler zijn lid van de Nederlandse Hervormde Kerk; Diepenhorst behoort tot de Gereformeerde Kerken in Nederland en Stempels en Vegting vertegenwoordigen de humanistische stroming.

binnen drie complexen van vragen: 1. Neutraliteit ten opzichte van de godsdienst; 2. Neutraliteit ten opzichte van andere levensopvattingen; en 3. Neutraliteit ten opzichte van de cultuur.¹⁹ De heren van de commissie kiezen vervolgens voor de laatstgenoemde vraag en onderscheiden daarbij drie deelvragen: 1. Hoort de staat of overheid een culturele taak toegekend te worden? 2. Zo ja, hoe ver strekt deze taak zich uit? 3. Op welke wijze is deze taak uit te oefenen?²⁰ De rest van de brochure brengt aan het licht dat de meningen uiteenlopen. Het eerste hoofdstuk bestaat daarom uit een ‘Overzicht der meningen’: samenvattingen van teksten geschreven door commissieleden, die in het tweede deel van de brochure als bijlagen zijn toegevoegd. Op basis daarvan worden in het tweede (‘Staat, overheid en cultuur’) en derde hoofdstuk (‘Staat en cultuur in onze concrete situatie’) begripsmatige toelichtingen en samenvattingen van opvattingen met betrekking tot thema’s als: overheid en zelfwerkzaamheid, normen, onderwijs, beeldende kunsten, literatuur, radio en televisie, en sport aangeboden. Van Ruler schrijft een van de bijlagen: ‘De culturele taak van de overheid’.²¹ Deze bevat verscheidene voor Van Rulers denken kenmerkende punten, wat onder meer daarin tot uitdrukking komt, dat in deze band van het *Verzameld Werk* dikwijls wordt terugverwezen naar de annotatie bij deze tekst.²²

2. Na de publicatie van het rapport *Staat en Cultuur* ontvangt de commissie ‘Neutrale Staat’ van het Curatorium van het NGC het verzoek haar gesprek voort te zetten ‘en nu te rapporteren over “Kerk en Staat”, waarbij men dan ook ter sprake zou brengen de verhouding tussen Staat en levensbeschouwelijke verbanden als het Humanistisch Verbond’.²³ De commissie bestaat dit keer aanvankelijk uit: B. van Bilsen O.F.M., I.A. Diepenhorst, Th.L. Haitjema (voorzitter), A.F. van Leeuwen S.J., C.J. Munter, Ch. Petit, H.N. Ridderbos, A.A. van Ruler, J.G. van der Ploeg (secretaris), W.G. Vegting en H.B.J. Waslander.²⁴ De gereformeerden Diepenhorst en Ridderbos treden later vanwege te drukke werkzaamheden terug uit de commissie en worden door twee andere gereformeerden vervangen: D. Nauta en A.D.R. Polman. In 1955 verzorgt deze commissie de brochure *Kerk en Staat*. Evenals in het geval van *Staat en Cultuur* is deze brochure vooral een inventarisatie van opvattingen, waarbij een groot deel van de eerder onder ‘Neutra-

19. B. van Bilsen O.F.M., e.a., *Staat en cultuur*, s.l. s.a. [1951], 2 (Nederlands Gesprek Centrum, publicatie N°. 4).

20. B. van Bilsen, e.a., *Staat en cultuur*, 2.

21. B. van Bilsen O.F.M., e.a., *Staat en cultuur*, 32-36; zie in deze band pag. 116-122. Andere bijlagen werden verzorgd door: A.F. van Leeuwen S.J. (‘De culturele taak van de Staat’), A. Stempels (‘De culturele taak van de overheid’), I.A. Diepenhorst (‘Overheid en cultuur’), Th.L. Haitjema (‘Overheid en cultuur in een staat als de onze’) en W.G. Vegting (‘De staatstaak naar humanistische opvatting’).

22. Met het oog op de omvang van deze band is besloten bij grote aantallen kruisverwijzingen deze slechts eenmaal in de band in een eindnoot op te nemen en andere keren naar deze eindnoot te verwijzen.

23. B. van Bilsen O.F.M., e.a., *Kerk en Staat*, Kampen/Utrecht-Antwerpen/Den Haag 1955, 3 (Nederlands Gesprek Centrum, publicatie N°. 10).

24. Van Bilsen, Van Leeuwen en Petit zijn rooms-katholiek; Haitjema, Van der Ploeg en Van Ruler zijn lid van de Nederlandse Hervormde Kerk; Diepenhorst en Ridderbos behoren tot de Gereformeerde Kerken in Nederland; Munter is lid van de Evangelisch-Lutherse Kerk; en Vegting en Waslander vertegenwoordigen de humanistische stroming.

le Staat' genoemde deelvragen aan de orde komt. Regelmatig worden bij bepaalde opvattingen ook namen genoemd. Van Ruler komt viermaal voor:

- Samen met Haitjema, Nauta en Polman is hij van mening dat '[o]ns volk [...] een christelijk volk [is], besloten onder het Woord van God. De geschiedenis is niet ongedaan te maken en deze geeft het perspectief aan een Staat, waarin men ongehinderd uitzicht heeft op de verkondiging van het bijbels getuigenis aangaande de God van Israël, de Vader van Jezus Christus'. Dit ligt in één lijn met wat Van Ruler betoogt in teksten in het tweede cluster van deze band over de vraag of Nederland een protestantse natie is.²⁵
  - Samen met Haitjema en Polman spreekt hij zich uit voor handhaving van het processieverbod.²⁶
  - Ten aanzien van de vraag of begrafenis en crematie gelijkgesteld moeten worden, is de meerderheid van de commissie van mening dat begrafenis de regel behoort te zijn en 'dat crematie slechts subsidiair moet mogelijk gemaakt worden'. Van Ruler behoort hier met de humanistische commissieleden en secretaris Van der Ploeg tot de minderheid, die staat voor 'gelijkstelling en subsidiëring. Men dient volgens hen de voorstanders van crematie niet in een oppositie te dringen. Dit brengt ook schade toe aan de mogelijkheid van apostolaat'.²⁷
  - Binnen het kader van de vraag naar 'anti-christelijke propaganda' maakt Van Ruler 'de opmerking, dat de ontwikkeling van de Staat de verkeerde kant uitgaat. De met de democratie opgekomen tendens naar zoveel mogelijk neutraliteit leidt tot nihilisering van het leven. Er ontstaat een vacuum, dat om vulling vraagt, b.v. nationaal-socialisme, fascisme, communisme. Daar werd tegenover gesteld door vele andere leden, niet-christelijke en christelijke, dat een vulling met deze demonische systemen ook voorkomt in Staten, die wel christelijk gevuld waren: Rusland, Hongarije, Italië, Spanje en de Zuid Amerikaanse Staten. Zij zijn bevreesd voor elk prijsgeven van welk element dan ook in de moderne democratie'.²⁸
3. Na de publicatie van *Kerk en Staat* is de commissie die voor dit rapport verantwoordelijk is hoogstwaarschijnlijk opgeheven. Al spoedig wordt Van Ruler voor een nieuwe commissie uitgenodigd. Deze draagt de naam: 'Geestelijke leiding van volwassenen'. Voorzitter en secretaris van de commissie zijn opnieuw respectievelijk Th.L. Haitjema en J.G. van der Ploeg.²⁹ Naast Van Ruler zijn de andere leden: A.F. van Leeuwen S.J., D. Nauta, J. Pennock M.S.C., P.A. Pols, B.J. Verhoeven, H.B.J. Waslander en J.A.M. Weterman.³⁰ Naast inmiddels vertrouw-

25. B. van Bilsen O.F.M., e.a., *Kerk en Staat*, 25v.

26. B. van Bilsen O.F.M., e.a., *Kerk en Staat*, 28v. (vgl. later in deze inleiding pag. 111).

27. B. van Bilsen O.F.M., e.a., *Kerk en Staat*, 30.

28. B. van Bilsen O.F.M., e.a., *Kerk en Staat*, 33.

29. Johannes Gijsbertus van der Ploeg (1916-1986), econoom en politicus; sinds 1940 lid van de Nederlandse Hervormde Kerk; werd in 1946 lid van de PVDA; was langdurig namens de PVDA als wethouder betrokken bij het bestuur van de stad Rotterdam; van 1981-1986 lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal (informatie ontleend aan de website www.parlement.com; bezocht op 16 oktober 2015).

30. Van Leeuwen, Pennock, Verhoeven en Weterman zijn rooms-katholiek; Haitjema, Van der Ploeg en Van Ruler zijn lid van de Nederlandse Hervormde Kerk; Nauta behoort tot de Gereformeerde Kerken in Nederland; en Pols en Waslander vertegenwoordigen de humanistische stroming.

de bekenden zijn er dus ook enkele nieuwe gesprekspartners. Aanleiding voor het oprichten van deze commissie is de uitgave van het zogeheten bisschoppelijk Mandement (1 mei 1954), waarin aan rooms-katholieken het lidmaatschap van het socialistische Nederlands Verbond van Vakverenigingen, het regelmatig lezen van socialistische tijdschriften en dagbladen, het frequent luisteren naar de VARA en het bijwonen van socialistische vergaderingen op straffe van weigering van de sacramenten wordt verboden en het lidmaatschap van de PVDA wordt ontraden.³¹ Dit roept bij het Curatorium van het NGC de vraag op ‘in hoeverre een zekere leiding aan volwassenen dient te worden gegeven, respectievelijk mag worden gegeven’.³² Na vier jaar gesprek levert de commissie een eindrapport, dat dezelfde titel heeft als de naam van de commissie en dat opnieuw het karakter draagt van een inventarisatie van meningen. Het rapport bevat twee bijlagen, die beide van de hand van Van Ruler zijn, namelijk ‘Het geweten in verband met de geestelijke leiding van volwassenen’³³ en ‘De reformatorische opvatting van de onfeilbaarheid’.³⁴

4. Ten slotte heeft Van Ruler deel uitgemaakt van de in 1962 in het leven geroepen commissie ‘Democratie’,³⁵ die aanvankelijk opnieuw onder voorzitterschap stond van Th.L. Haitjema. Participatie aan deze commissie, die in 1968 een rapport uitbrengt, heeft Van Ruler als gevolg van ziekte echter voortijdig moeten beëindigen.³⁶

Behalve door participatie aan vier commissies – waarmee hij dus jarenlang betrokken is geweest bij de werkzaamheden van het NGC – is Van Ruler op nog één ander moment actief geweest voor dit instituut, namelijk bij de viering van zijn tienjarig jubileum. Deze viering vindt plaats op 3 oktober 1959 in restaurant Esplanade, dat gevestigd was in de Stadsschouwburg te Utrecht. Van Ruler, de rooms-katholieke hoogleraar Edward Schillebeeckx en Jaap van Praag, de oprichter van het Humanistisch Verbond, houden alle drie een lezing onder de titel ‘Het gesprek’. Koningin Juliana is een van de luisteraars.³⁷ De lezingen zijn door het NGC uitgegeven in een nieuwe brochure onder de titel *Het gesprek*.³⁸ Van Rulers lezing wordt in deze

31. Johannes kardinaal de Jong, e.a., *De katholieke in het openbare leven van deze tijd. Bisschoppelijk mandement 1954*, Utrecht 1954.
32. Th.L. Haitjema, e.a., *Geestelijke leiding van volwassenen*, Kampen/Utrecht-Antwerpen/Den Haag 1961, 1 (Nederlands Gesprek Centrum, publicatie N°. 23).
33. A.A. van Ruler, ‘Het geweten in verband met de geestelijke leiding van volwassenen’, in: Th.L. Haitjema, e.a., *Geestelijke leiding van volwassenen*, 37-38; en in: *VW3*, 206-209.
34. A.A. van Ruler, ‘De reformatorische opvatting van de onfeilbaarheid’, in: Th.L. Haitjema, e.a., *Geestelijke leiding van volwassenen*, 39-40 (en op te nemen in: *VW*, deel 7).
35. Zie de op briefpapier van het Nederlands Gesprek Centrum getypte uitnodiging voor participatie aan de ‘commissie Democratie’: J.G. van der Ploeg aan A.A. van Ruler, d.d. 3 januari 1962, in: Archief Van Ruler, inventarisnummer VI,B, map Nederlands Gesprek Centrum.
36. H.M. Franssen, e.a., *Democratie*, Kampen/Utrecht-Antwerpen/Den Haag 1968, 1 (Nederlands Gesprek Centrum Publicatie N° 36). In de inleiding van deze brochure wordt 1964 genoemd als jaar van oprichting van deze commissie.
37. Ik leid dat af uit een krantenfoto (geknipt uit een onbekende krant), in: Archief Van Ruler, inventarisnummer VII,2, Plakboek 6, nummer 572. Van de bijeenkomst werd ook verslag gedaan in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* (*ibid.*, nummer 571), het *Utrechtsch Nieuwsblad*, 5 oktober 1959 (en Plakboek 6, nummer 573) en *Het Vrije Volk*, 5 oktober 1959, [11].
38. J.P. van Praag, A.A. van Ruler en E.C.F.A. Schillebeeckx, *Het gesprek*, Kampen/Utrecht-Antwerpen/Den Haag 1960 (Nederlands Gesprek Centrum, Publicatie N°. 1 (nieuw)), 7-10.